

Nieuwbouw school 'Brede School Rembrandtkwartier' te Rijswijk

Een archeologische bureauonderzoek

J.M. Koot

Bureau Monumentenzorg en Archeologie

Nieuwbouw school 'Brede School Rembrandtkwartier' te Rijswijk

Een archeologisch bureauonderzoek

J.M. Koot

Gemeente Rijswijk
Afdeling Stad en Samenleving,
Sectie Ruimtelijke en Economische Ontwikkeling
Bureau Monumentenzorg en Archeologie

Inhoud

1.	Samenvatting	5
2.	Inleiding	6
3.	Administratieve gegevens	7
4.	Beschrijving van het plangebied	8
4.1.	Beschrijving gebied	8
4.2.	Huidige situatie	8
4.3.	Toekomstige situatie	10
5.	Geologie en historie van de locatie ‘Brede School’	11
5.1.	Prehistorie	11
5.2.	Romeinse tijd	14
5.3.	Middeleeuwen en nieuwe tijd	16
5.4.	De twintigste eeuw en heden	18
6.	Archeologische vindplaatsen	21
7.	Het booronderzoek	23
8.	Archeologisch verwachtingsmodel	26
8.1.	A. Niveau met resten uit de prehistorie	26
8.1.1.	Verwachting	26
8.1.2.	Maatregel	26
8.2.	B. Niveau met resten uit de Romeinse tijd en jonger	27
8.2.1.	Verwachting	27
8.2.2.	Maatregel	27
9.	Conclusies en aanbevelingen	28
10.	Literatuurlijst	29
Bijlage 1	Verklaring lithografische laageenheden	30
Bijlage 2	Boorstaten	31

Afbeelding 1. Kaart van Nederland. Rijswijk ligt bij de ster.

Afbeelding 2. Topografische kaart van Rijswijk. De locatie Rembrandtkwartier bevindt zich bij de ster.

1. Samenvatting

Voor een terrein tussen de Willem van Rijswijkstraat en de Jacob van Offwegenlaan wordt de bouw van een Brede School voorbereid. De nieuwbouw vervangt een scholencomplex dat in juli 2015 door brand is verwoest. Ook wordt de Van Zweedenhal, een sportaccommodatie, mogelijk vervangen door nieuwbouw.

Het plan verkeert op het moment van het opstellen van dit Bureauonderzoek nog in de ontwerpfase. Om rekening te houden met de mogelijke archeologische waarden van het plangebied heeft de Opgave 'Maatschappelijk Vastgoed & Brede Scholen' (MV & BS) van de Gemeente Rijswijk het Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de Opgave 'Omgevingswet, bestemmingsplannen' gevraagd een Bureauonderzoek uit te voeren.

In een Archeologisch Bureauonderzoek wordt nagegaan of er archeologische informatie over het plangebied bekend is, worden de onderzoeksvragen geformuleerd, een archeologisch verwachtingsmodel opgesteld en een advies uitgebracht of nader onderzoek nodig is en zo ja, op welke wijze. Een volgende stap kan een verkennend veldonderzoek zijn door middel van grondboringen en/of proefsleuven om het archeologisch verwachtingsmodel te toetsen. Het doel van het archeologisch onderzoek is het behoud van waardevolle archeologische resten door bijvoorbeeld aanpassingen van een bouwplan. Alleen als het niet anders kan, zal een opgraving moeten volgen (Definitief Onderzoek) waarbij de bedreigde archeologische resten worden opgegraven.

Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit waarbij het Bevoegd Gezag een beslissing neemt hoe verder te handelen.

Voor het plangebied wordt de bouw van een Brede School voorbereid. De locatie ligt in een zone waar zowel bewoningssporen uit de prehistorie (vooral uit de periode 3500-1000 voor Chr.) als uit de Romeinse tijd (eerste - derde eeuw na Chr.) en vanaf de late middeleeuwen (vanaf de twaalfde eeuw) zijn te verwachten.

Uit het bureauonderzoek bleek dat binnen het plangebied geen archeologische vindplaatsen zijn geregistreerd. Wel bevinden zich er verschillende in de directe omgeving. Er zijn geen historische bronnen waaruit blijkt dat op de locatie in de afgelopen eeuwen bebouwing heeft gestaan. Het is van belang zich te realiseren dat er niet of nauwelijks historische bronnen zijn, ouder dan de zeventiende eeuw, die bruikbare informatie bevatten over het onderzoeksgebied.

Op basis van de bodemopbouw van het plangebied en oudere gegevens van booronderzoeken (ca. 1950-1960, archief Gemeente Rijswijk) zijn op twee niveaus archeologische resten te verwachten. Het oudste, prehistorische niveau ligt op een diepte vanaf zo'n 1,90 m - NAP. Het jongste niveau ligt in de top van het laagpakket van Walcheren - direct onder de ophogingslaag - en kan archeologische resten bevatten uit de Romeinse tijd en jonger.

Er wordt aanbevolen een verkennend veldonderzoek uit te voeren door middel van een booronderzoek, gericht op het oudste, prehistorische niveau. Een proefsleuvenonderzoek is een betere methode maar door de hoge kosten niet haalbaar. Voor het opsporen van mogelijke vindplaatsen uit de Romeinse tijd en jonger (jongste niveau) is een proefsleuvenonderzoek de meest geschikte methode.

2. Inleiding

Tot omstreeks 1900 was Rijswijk een agrarische gemeente op het platteland van Holland. De meeste inwoners leefden in de kleine dorpskern rondom de Oude Kerk. Vanaf 1898 werd de dorpskern fors uitgebreid. Aanvankelijk door het uitbreiden van de oude dorpskern, maar vanaf de Tweede Wereldoorlog door de bouw van grote wijken in het noordelijk deel van de gemeente. Het westelijk deel van de stedelijke bebouwing wordt gedomineerd door woonflats, afgewisseld door andersoortige bebouwing zoals kantoren en winkelcentra. Inmiddels is een deel van de toenmalige nieuwbouw alweer aan vervanging toe en vindt herontwikkeling plaats. Eén van deze locaties is een scholencomplex in het Rembrandtkwartier. Een forse brand in de zomer van 2015 versnelde de ontwikkeling van een nieuw scholencomplex. Dit wordt gebouwd volgens het concept 'Brede School'. Het ontwikkelingsplan voorziet ook in de sloop van de Van Zweedenhal en de voormalige dependance van de Brandweer, beide gelegen aan de Jacob van Offwegenlaan (afb. 2).

De gemeente Rijswijk is rijk aan cultuurhistorische waarden, zowel bovengronds als ondergronds. Tot deze waarden behoren bv. monumenten, beeldbepalende panden, archeologische vindplaatsen en objecten zoals bruggen en hekwerken, evenals wegen, verkavelingspatronen en andere landschappelijke elementen.

Ook in het plangebied kunnen waardevolle archeologische resten aanwezig zijn. De bouw van ondergrondse parkeerkelders, het graven van waterpartijen en de aanleg van diepriolen brengen grondwerkzaamheden met zich mee. Omdat die een nadelig effect kunnen hebben op de archeologische waarden van een te ontwikkelen gebied, vindt er archeologisch onderzoek plaats. Door een bureauonderzoek worden bekende of verwachte archeologische waarden binnen een plangebied beschreven en een gespecificeerd verwachtingsmodel opgesteld. Hierbij wordt de aan- of afwezigheid, de aard, de omvang, de datering, de gaafheid de conservering en de inhoudelijke kwaliteit van archeologische waarden onderzocht.

Voor behoudenswaardige archeologische resten geldt dat gestreefd dient te worden naar behoud *in situ* (in de bodem). Alleen als behoud niet mogelijk is, zal een definitief onderzoek in de vorm van een opgraving plaatsvinden.

Het op tijd beschikken over de archeologische informatie is zowel van belang voor de planprocedure als voor de inpassing van archeologische waarden in de plannen. Het archeologisch onderzoek vindt in fasen plaats. Elke fase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Wanneer blijkt dat onvoldoende informatie voorhanden is, kan het selectiebesluit luiden dat vervolgonderzoek noodzakelijk is. Wanneer het volledige proces wordt doorlopen, zijn de fasen achtereenvolgens: een bureauonderzoek, een inventariserend veldonderzoek, een definitief onderzoek en - op een langere termijn - opname van de resultaten in een nieuw bestemmingsplan en/of aanwijzing tot monument.

Vooruitlopend op de realisatie van dit plan vond een archeologisch bureauonderzoek (BO) plaats. In dit rapport worden de resultaten daarvan gepresenteerd. Het onderzoek vindt plaats in opdracht van de Opgave Maatschappelijk Vastgoed & Brede Scholen (MV & BS) van de Gemeente Rijswijk.

In de tekst worden onderzoeksnummers vermeld. Die verwijzen naar het nationaal registratiesysteem van Nederlandse archeologische vindplaatsen en onderzoekslocaties (Archis), bijgehouden door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Deze nummers worden hierna in tekst vermeld als onderzoeksmeldingsnummer of waarnemingsnummers.

3. Administratieve gegevens

Datum	juni 2016
Opdrachtgever	Gemeente Rijswijk Opgave Maatschappelijk Vastgoed & Brede Scholen (MV & BS) Postbus 5305 2280 HH Rijswijk
Uitvoerder	Gemeente Rijswijk, BMA
Bevoegd gezag	Gemeente Rijswijk
Naam deskundige	drs. O. Holthausen
Beheer en plaats van documentatie	Gemeente Rijswijk Opgave 'Omgevingswet, bestemmings-plannen' Bureau Monumentenzorg en Archeologie Bogaardplein 15 2284 DP Rijswijk
Archis onderzoeksmeldingsnummer	4004075100

Locatie

Toponiem	Brede School Rembrandtkwartier
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
RD-coördinaten	noord: x = 82.758, y = 451.720 zuid: x = 82.785, y = 451.510 west: x = 82.670, y = 451.615 oost: x = 82.905, y = 451.606

Kadastrale gegevens

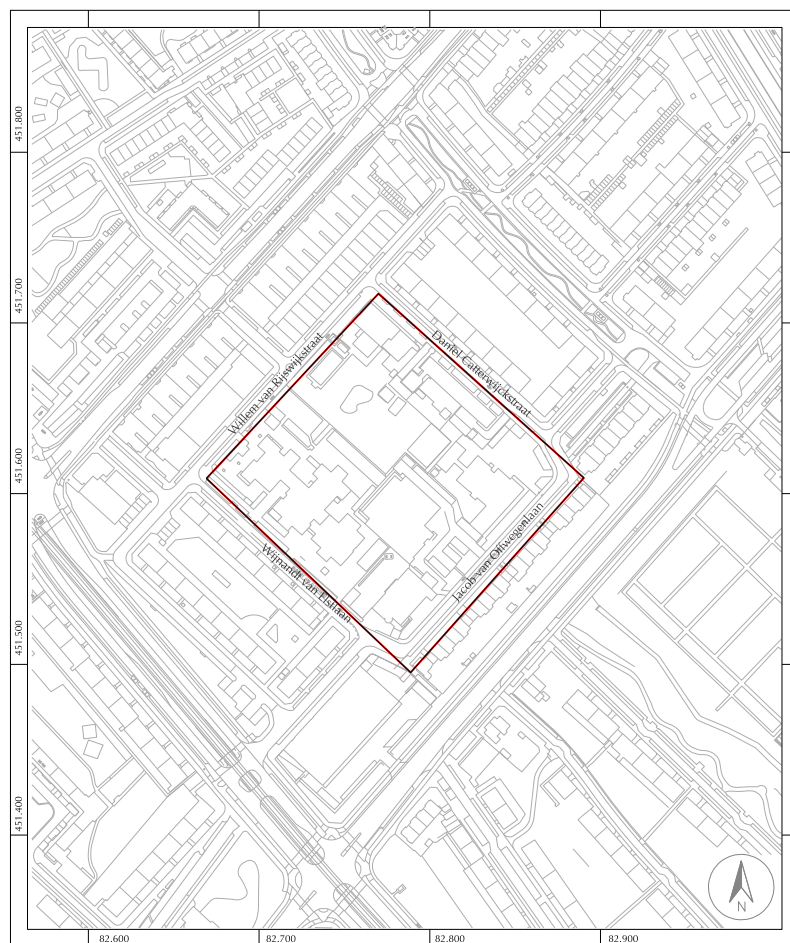
Sectie	D
Kadastrale nummers	8101, 8178, 8179, 8238, 8239

4. Beschrijving van het plangebied

4.1. Beschrijving gebied

Het plangebied 'Brede School Rembrandtkwartier', verder in dit rapport 'Brede School' genoemd, ligt in de gelijknamige wijk en maakt deel uit van een scholenblok dat wordt begrensd door de Daniël Catterwijckstraat (oostzijde), de Willem van Rijswijkstraat (noordzijde), de Jacob van Offwegenlaan (zuidzijde) en de Wijnandt van Elststraat (westzijde). Binnen dit scholenblok zal het midden en westelijk deel worden herontwikkeld. Het oostelijk deel met de J.H. Snijdersschool (Daniël Catterwijckstraat 6), een voormalige school (Daniël Catterwijckstraat 4) en het gebouw van de Wijk- en Speeltuinenvereniging Buvelio (Willem van Rijswijkstraat 7a, 7b en 7d) blijven gehandhaafd. Huisnummer Willem van Rijswijkstraat 7c komt in de gemeentelijke administratie niet (meer) voor en is wellicht nooit uitgegeven. Het plangebied is ongeveer 24.500 m² groot.

Afbeelding 3.
Het plangebied Brede School Rembrandtkwartier (binnen de rode lijnen) op de huidige topografische kaart.

4.2. Huidige situatie

Na de verwoestende brand is het scholencomplex met bijbehorende opstallen gesloopt. De verharding van de speelplaatsen als ook de plantsoenen zijn verwijderd. Hierdoor ligt het grootste deel van het nieuw te ontwikkelen gebied braak (afb. 4). In het zuidelijk deel van dat gebied staan de voormalige dependance van de Brandweerkazerne (Jacob van Offwegenlaan 42) met naast en tegen de oostgevel ervan een transformatorgebouw (Jacob van Offwegenlaan 40b). Ook staat er een sporthal, de Van Zweedenhal. Rondom deze gebouwen is het terrein verhard en in gebruik als parkeerterrein. Enkele smalle stroken langs de gebouwen zijn ingericht als plantsoen.

Afbeelding 4.

Het terrein na de sloop van de afgebrande scholen. Links de Van Zweedenhal, rechts de voormalige dependance van de Brandweer.

Het oostelijk deel van het scholenblok dat buiten de ontwikkeling van de Brede School zal blijven, is deels bebouwd met (voormalige) scholen en een verenigingsgebouw. Tussen en rond deze gebouwen liggen verharde terreinen die gebruikt worden als speel- of parkeerplaats. Bij het verenigingsgebouw bevindt zich een speelveld.

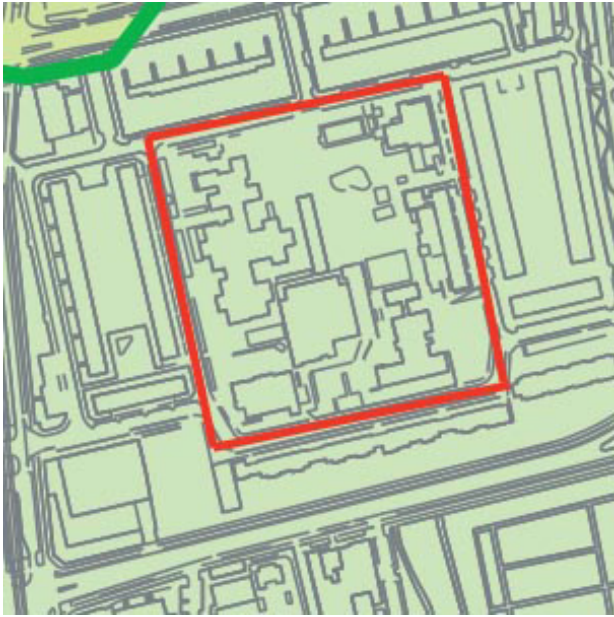
Een deel van het plangebied zal door de bouw en de sloop van voorgaande bebouwing zijn vergraven. In andere delen van het terrein zal de bodem niet of in mindere mate zijn verstoord, waardoor archeologische resten nog aanwezig kunnen zijn. Noch voorafgaand aan eerdere bouwwerkzaamheden noch bij sloopwerkzaamheden vond tot op heden in het plangebied archeologisch onderzoek plaats.

In het plangebied bevinden zich geen archeologische rijks- of gemeentelijke monumenten.

Op de kaart van de Cultuurhistorische Hoofdstructuur van de Provincie Zuid-Holland heeft de zone waarin de locatie 'Brede School' ligt, de aanduiding 'redelijke tot grote kans op archeologische sporen'.

De Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed geeft op hoofdlijnen de archeologische trefkans weer. De kaart is echter zeer grofmazig. De locatie 'Brede School' heeft volgens de IKAW een 'middelhoge kans op archeologische sporen'.

In de nota 'Tussen Oud en Nieuw. Actualisering nota Cultureel Erfgoed gemeente Rijswijk' (2013) is een verwachtingenkaart van de gemeente Rijswijk opgenomen. Deze kaart is een verfijning van de IKAW, mede op basis van recent onderzoek en kennis van het taakveld Archeologie van de gemeente Rijswijk. Volgens de archeologische waarden- en beleidskaart van Rijswijk (onderdeel van de nota), kaartlaag 'Neolithicum, Brons- en IJzertijd', (afb 5) ligt de locatie 'Brede School' in de zone met een middelhoge verwachting voor bodemvondsten uit het neolithicum en lage verwachting voor de bronstijd en ijzertijd. Op de kaartlaag 'Romeinse tijd en de late middeleeuwen/nieuwe tijd' (afb 6) ligt de locatie 'Brede School' in de zone met een lage verwachting op bodemvondsten uit de Romeinse tijd, de late middeleeuwen en jonger.

Afbeelding 5.
Het plangebied (rood omkaderd) op de archeologische waarden- en beleidskaart, kaartlaag neolithicum, brons- en ijzertijd.

Afbeelding 6.
Het plangebied (rood omkaderd) op de archeologische waarden- en beleidskaart, kaartlaag Romeinse tijd, late middeleeuwen/nieuwe tijd.

4.3. Toekomstige situatie

Voor de locatie 'Brede School' wordt een bouwplan ontwikkeld waarbij een nieuw scholencomplex wordt gerealiseerd als ook een nieuwe sportvoorziening ter vervanging van de huidige sporthal. Het plan verkeert nog in het ontwerp stadium. Om rekening te kunnen houden met mogelijk aanwezige archeologische waarden is in dit planontwikkelingsstadium deze archeologische bureaustudie opgesteld. Het doel is het veiligstellen van behoudenswaardige archeologische resten indien deze in de bodem van het plangebied aanwezig zijn.

5. Geologie en historie van de locatie 'Brede School'

5.1. Prehistorie

De bovenste meters van de bodem van Rijswijk zijn tot stand gekomen in het holoceen. Het begin van het holoceen, ca. 10.000 jaar geleden, kenmerkt zich door de stijging van de temperatuur. Hierdoor smolten de poolkappen en kwam er veel water vrij. Door de stijging van de zeespiegel kwam een laaggelegen gebied onder water te staan en ontstond de Noordzee. De kustlijn van Nederland verschoof steeds verder in oostelijke richting. Hierbij werden telkens lagen zand en klei afgezet (het laagpakket van Wormer). De top van het 'oude landschap' - de pleistocene zandgronden - ligt daardoor nu op vele meters diepte. De top van het pleistoceen zand in Rijswijk ligt op een diepte van zo'n 15 tot 16,5 m onder NAP (Gutjahr 2002). In dat landschap kunnen prehistorische bewoningssporen aanwezig zijn, maar deze zullen door hun diepe ligging niet bedreigd worden door de bouwactiviteiten (Koot 2008).

Omstreeks 4100 voor Chr. trad hierin verandering op. De kustlijn stabiliseerde zich enige tijd en verplaatste zich vervolgens weer terug in westelijke richting. Van de oudste kustlijn is door latere ontwikkelingen slechts een klein deel bewaard gebleven. De restanten ervan bevinden zich in een zone die zich uitstrekt van de gemeente Westland, door het zuiden van Rijswijk tot in Leidschendam. De oudste sporen van menselijke activiteiten in het kustgebied van West-Nederland worden in deze zone aangetroffen. Voor de eerste maal zijn deze vondsten in 1993 gedaan bij de aanleg van Rijksweg 4. In latere jaren zijn in de directe omgeving nog enkele vindplaatsen aangetroffen, onder andere op Ypenburg en in de Harnaschpolder. De bewoning dateert uit de periode 3800-3400 voor Chr. De mensen leefden op lage duinen en hielden zich bezig met landbouw, jacht en het verzamelen van vruchten en knollen. Op de duinen bouwden zij huizen en lieten zij afval achter zoals potscherven, slachtafval en afval van vuursteenbewerking. Op Ypenburg werd een grafveld gevonden waarin de resten van 42 individuen zijn aangetroffen (Koot, Bruning en Houkes 2008) (afb. 7).

Afbeelding 7.
Skelet van een 25-34 jarige
vrouw, gevonden in Ypenburg.

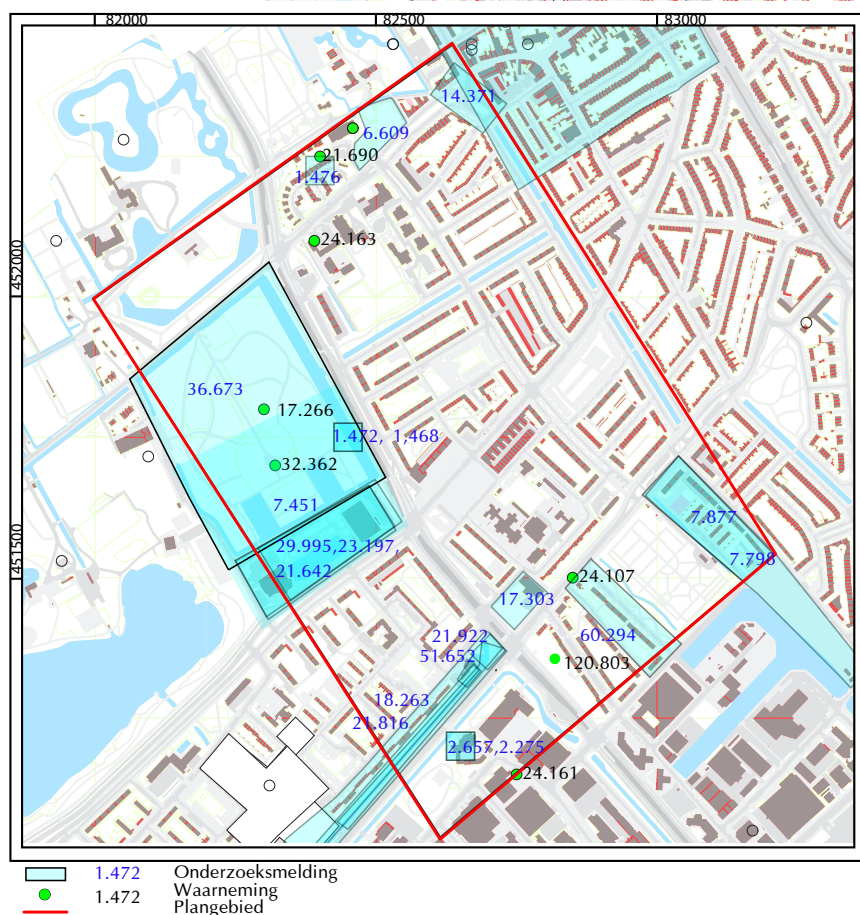
Met het verschuiven van de kustlijn in westelijke richting ontstond langs de kust een strandwallengordel met duinen. De meest oostelijke strandwal van deze gordel loopt van Voorschoten tot in Rijswijk. De Van Vredenburgweg markeert ruwweg de lengteas ervan.

Op korte afstand van het plangebied zijn op de zuidelijke flank van de strandwal prehistorische bewoningssporen gevonden. De vondsten zijn gedaan tijdens een verkennend archeologisch onderzoek aan de Huys ter Nieuburchlaan in 2007 en 2008 (Dorenbos, Holthausen en Koot, 2011). De archeologische resten zoals potscherven en dierlijk bot (slachtafval) dateren van omstreeks 2800 - 2200 voor Chr. (nieuwe steentijd) en ca. 1100 - 900 v Chr. (bronstijd) (omg-nrs. 21.642, 23.197 en 29.995, afb. 8)¹. De bewoners waren landbouwers en worden gerekend tot de Vlaardingengroep.

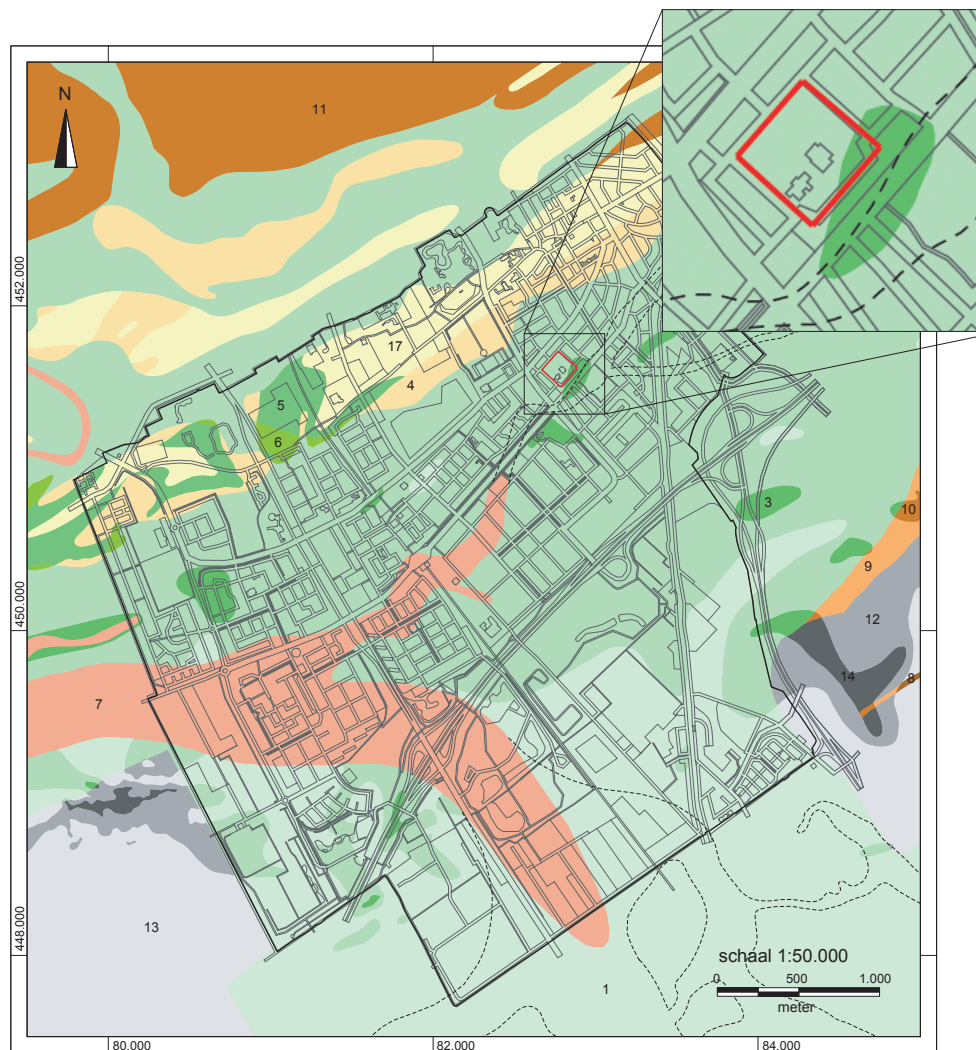
Tussen de meest oostelijke kustlijn en deze strandwal lag een strandvlakte met duinen. Zo'n duin is in 1993 aangetroffen bij de aanleg van de Rijswijkse spoortunnel ten zuiden van de Generaal Spoorlaan. De top lag zo'n 2,89 m - NAP, was ongeveer 50 meter breed en 1.25 meter hoog. Op slechts 400 meter ten noordwesten van dit duin is in 2006 een ander duin gevonden aan de Johan Braakensieklaan (Holthausen en Vos 2008). Tot op heden zijn geen archeologische resten op de duinen van deze strandvlakte aangetroffen. In deze strandvlakte lagen verspreid in het gebied duinen. Tot op heden is nauwelijks onderzoek naar dergelijke duinen gedaan. Dergelijke hoogten in het landschap zullen voor mensen aantrekkelijke woonplaatsen zijn geweest. Daarom is het van belang dergelijke duinen op te sporen en na te gaan of er aanwijzingen voor menselijke activiteiten zijn. Bij bouwplannen als die voor de 'Brede School Rembrandtkwartier' is het van belang na te gaan of er duinen in de ondergrond aanwezig zijn en zo ja, of ze archeologische resten bevatten.

Afbeelding 8.

Kaart van een deel van de gemeente Rijswijk met daarop de in de tekst genoemde onderzoeksmeldingen en waarnemingen.

¹ Onderzoeksmeldingsnummer.

Legenda Geologie Locatie onderzoek

Laagpakket van Walcheren aan maaiveld of onder stadsophogingsdek (hoofdzakelijk zand)

- 1 Laagpakket van Walcheren op Hollandveen op Laagpakket van Wormer en waar de top van de zandafzettingen van het Laagpakket van Wormer en/of de Laag van Rijswijk dieper liggen dan 5m -NAP
- 2 Laagpakket van Walcheren op Hollandveen op Laagpakket van Wormer en/of Laag van Rijswijk en waar de top van de zandafzettingen van het Laagpakket van Wormer en/of de Laag van Rijswijk ondieper liggen dan 5m -NAP
- 3 Laagpakket van Walcheren op Hollandveen, op Laag van Ypenburg, op Laag van Rijswijk of Laagpakket van Wormer
- 4 Laagpakket van Walcheren op Hollandveen, op Laag van Voorburg, op Laagpakket van Rijswijk
- 5 Laagpakket van Walcheren, op Laag van Voorburg
- 6 Laagpakket van Walcheren, op Laag van Rijswijk en/of Laagpakket van Wormer
- 7 Laagpakket van Walcheren, waar de Gantel Laag (geulafzettingen) zich diep ingesneden heeft in de onderliggende afzettingen
- 8 Laagpakket van Walcheren (Gantel Laag), met een beperkte insnijding in de onderliggende afzettingen (restant Hollandveen is nog aanwezig)

Formatie van Nieuwkoop aan maaiveld of onder stadsophogingsdek (hoofdzakelijk zand)

- 8 Hollandveen op Laagpakket van Wormer en waar de top van de zandafzettingen van het Laagpakket van Wormer en/of de Laag van Rijswijk dieper liggen dan 5m -NAP
- 9 Hollandveen op Laagpakket van Wormer en waar de top van de zandafzettingen van het Laagpakket van Wormer en/of de Laag van Rijswijk ondieper liggen dan 5m -NAP
- 10 Hollandveen, op Laag van Ypenburg
- 11 Hollandveen, op Laag van Voorburg

Laagpakket van Wormer aan maaiveld

- 12 Afzettingen van Wormer aan maaiveld en waar de top van de zandafzettingen van het Laagpakket van Wormer of de Laag van Rijswijk ondieper liggen dan 5m -NAP
- 13 Afzettingen van Wormer aan maaiveld en waar de top van de zandafzettingen van het Laagpakket van Wormer of de Laag van Rijswijk dieper liggen dan 5m -NAP
- 14 Laag van Ypenburg, eventueel bedekt met een dunne laag van het Laagpakket van Wormer

Laagpakket van Schoorl aan maaiveld of onder stadsophogingsdek (hoofdzakelijk zand)

- 17 Laag van Voorburg, met eventueel een deklaag van de Laag van Den Haag, dunner dan 2m

Afbeelding 9.

Gemeente Rijswijk en de onderzoekslocatie (rood omlijnd), geprojecteerd op de geologische situatie.

Afbeelding 10.
Mijlpaal uit de tijd van
Caracalla, gevonden in 2005.

5.2. Romeinse tijd

Mede door de stijging van de grondwaterspiegel werd het gebied achter en tussen de strandwallen steeds vochtiger, waarbij vanaf ca. 3000 voor Chr. veenvorming optrad tot een meters dik pakket. Aan de veengroei kwam een einde toen omstreeks 500 voor Chr. de zee het achterland binnendrong (afb. 9). Vanuit de Maasmond liep een grote getijdengeul, later de Gantel genaamd, door Naaldwijk en Wateringen om in Rijswijk af te buigen richting Delft. Deze getijdengeul vormde de kern van een uitgestrekt netwerk van kleinere krekken. Nog voor het begin van onze jaartelling was een groot deel van dit stelsel verland. Door omkering van het reliëf kwamen toen de oude kreekbeddingen als ruggen in het landschap (de zogeheten kreekruggen) te liggen. Ook de oeverwallen langs de getijdengeul werden hoge delen in het landschap. Dergelijke hoge stukken waren aantrekkelijk voor bewoning. Op de kreek-ruggen en de oeverwallen van het Gantelsysteem worden nederzettingen aangetroffen, daterend vanaf de Romeinse tijd (eerste - derde eeuw na Chr.). In de zone waarin het plangebied gelegen is, komen tal van kreekruggen en oeverwallen voor. In de directe omgeving van het plangebied zijn ook diverse bewoningsplaatsen uit de Romeinse tijd gevonden (Romeinse tijd).

Een bijzondere vondst dicht bij de locatie 'Brede School' was een mijlpaal uit de Romeinse tijd, in 1963 gevonden op een braakliggend terrein aan de Henriëtte Roland Holstlaan. De paal was kort daarvoor door grondverzet op dat terrein terechtgekomen. De vondst van een fragment van een andere mijlpaal in 2005 gaf meer duidelijkheid over de oorspronkelijke locatie van de in 1963 gevonden mijlpaal. Het fragment van de mijlpaal van 2005 werd gevonden op de hoek van de Huis te Landelaan en de Sir Winston Churchilllaan bij beschoeiingswerkzaamheden. Het is een zandstenen paal, waarin een tekst was aangebracht die de afstand vermeldde tot de dichtstbij gelegen stad en de titels van de toen regerende keizer (afb. 10). Uit een kleine opgraving (omg-nr. 17478) en enkele waarnemingen (omg-nr. 18.263, 21.816) kon worden opgemaakt dat op deze plek in de Romeinse tijd een hoofdweg lag. Het tracé is door deze onderzoeken nu bekend en ligt tussen de kruispunten van de Sir Winston Churchilllaan met de Huis te Landelaan en de Burgemeester Elsenlaan (afb. 11). Een ander deel van deze weg, tussen Wateringen en Rijswijk, was al in 1996 bevestigd door de vondst van deze weg op de Haagse bouwlocatie Wateringse Veld.

Afbeelding 11.
In geel de route van de
Romeinse weg door Rijswijk.

Hier werden maar liefst vier mijlpalen naast de weg gevonden. Deze vondst bevestigt het belang van deze weg in de Romeinse tijd (Waasdorp 2003). De weg maakte deel uit van de hoofdinfrastructuur, die de belangrijkste plaatsen en forten met elkaar verbond. De wegen in dit gebied liepen naar de vlakbij gelegen stad Forum Hadriani, ter plaatse van het huidige park Arensburg in Voorburg. Bij het onderzoek in Rijswijk werd langs de zuidzijde van de weg een watergang gevonden, die mogelijk onderdeel was van het Kanaal van Corbulo. Dit kanaal werd in de eerste eeuw na Chr., gegraven zodat een vaarverbinding ontstond tussen de mondingen van de (Oude) Rijn en de Maas. Door booronderzoeken en een kleine onderzoekssleuf nabij de Burgemeester Elsenlaan kon worden vastgesteld dat de watergang parallel ligt aan de Sir Winston Churchilllaan. Dat is inmiddels vastgesteld voor het gedeelte van de Sir Winston Churchilllaan tussen de Huis te Landelaan en de Burgemeester Elsenlaan. Het verdere verloop in oostelijke richting is (nog) onbekend maar zal waarschijnlijk de Sir Winston Churchilllaan in oostelijke richting blijven volgen. Enkele waarnemingen tussen de Jacob van Offwegenlaan en de Sir Winston Churchilllaan (nieuwbouw brandweerkazerne archisnummer 17.303) en aan de Klipperstraat (omg-nr. 60.294) leverden geen archeologische vondsten op doordat de locaties in het verleden zwaar waren verstoord door grondwerk, evenals de wat verder weg gelegen Havenlocatie (omg-nrs. 7.728 en 7.877).

Andere waarnemingen leverden wel aanwijzingen op voor bewoning uit de Romeinse tijd. Aan de Treubstraat werd voorafgaand aan de bouw van een politiebureau wat inheems Romeins aardewerk gevonden en werd in een proefsleuf een greppel gevonden die op basis van de oriëntatie geïnterpreteerd is als een greppel uit de Romeinse tijd (omg-nrs. 2.275 en 2.276). Het terrein bleek in het verleden te zijn afgegraven voor de klei, wat het geringe aantal archeologische vondsten kan verklaren. Tijdens een bodemkartering werd omstreeks 1945 aardewerk uit de Romeinse

tijd gevonden, vlakbij de overgang van de Treubstraat naar de De Bruyn Kopstraat. Helaas ontbreken verdere gegevens (wng-nr. 24.161)². Dichterbij het plangebied zijn ook vondsten gedaan. In of vlakbij de Havenstraat is in 1951 wel aardewerk uit de Romeinse tijd gevonden (wng-nrs. 24.107 / 120.803). De locatie 'Brede School' ligt direct ten noorden van de Romeinse weg en watergang.

Het kleigebied ten zuiden van de Sir Winston Churchilllaan kent een hoge dichtheid van nederzettingen uit de Romeinse tijd. Ze lagen in een verkaveld landschap: sloten verdeelden het gebied in percelen landbouwgrond. Het verkavelingssysteem strekt zich uit over vele honderden hectares en loopt van Rijswijk door tot diep in de gemeente Midden-Delfland.

Aan de noordzijde van de locatie 'Brede School' zijn in het kleigebied geen archeologische vondsten bekend. Op 500 meter ten noorden van het plangebied liggen weer wel verschillende archeologische vindplaatsen. Reden hiervoor is een brede strandwal. Deze strekt zich uit van Voorschoten tot net over de westelijke gemeentegrens van Rijswijk. De oudste woonplaatsen op de strandwal nabij het plangebied dateren uit de prehistorie en zijn op de flank van deze zandrug aangetroffen, afgedekt door jongere afzettingen en ophogingslagen. De dichtstbij gelegen vindplaats is aan de Huys ter Nieuburchlaan aangetroffen, waar in een veenlaag die de flank van de strandwal bedekt bewoningsresten zijn aangetroffen (omg-nrs. 21.642, 23.197 en 29.995). Andere vindplaatsen hebben bewoningsresten opgeleverd uit de Romeinse tijd, de late middeleeuwen/nieuwe tijd. Het cluster vindplaatsen op afbeelding 8 in het Rijswijkse bos hangt samen met het onderzoek naar het paleis Huys ter Nieuburch. De overige vindplaatsen, die op afbeelding 8 zijn opgenomen en op de strandwal liggen, zijn doorgaans vondsten uit waarnemingen of kleinschalig onderzoek. Deze zijn verder niet relevant voor de locatie 'Brede School'.

In het kleigebied tussen de Sir Winston Churchilllaan en de strandwal zijn geen archeologische vindplaatsen geregistreerd. Deze archeologisch 'lege zone' strekt zich uit over heel Rijswijk. Een mogelijke reden is het bebouwen van deze zone in de periode van ca. 1950 - ca. 1990 zonder dat archeologisch onderzoek plaatsvond, al dan niet in combinatie met andere factoren zoals kleiwinning. Het plangebied ligt in deze zone. Of dit gebied werkelijk 'archeologisch leeg' is, moet nader onderzoek uitwijzen op terreinen zoals de locatie 'Brede School'.

5.3. Middeleeuwen en nieuwe tijd

Aan het einde van de Romeinse tijd raakte de streek grotendeels ontvolkt. Er zijn dan ook tot op heden nauwelijks sporen van bewoning aangetroffen uit het einde van de Romeinse tijd en het begin van de vroege middeleeuwen. Aantoonbare vroeg-middeleeuwse bewoning is wel aangetroffen op onder meer de Hoogwerf in Naaldwijk, op de locatie Forum Hadriani in Voorburg en in het duingebied van Monster en Den Haag.

In de loop van de middeleeuwen nam de bevolking sterk in omvang toe, en daarmee ook de behoefte aan landbouwgrond. Vanuit de bestaande woongebieden (vooral op de zandgronden langs de kust) werd de ontginning van het klei- en veengebied ter hand genomen.

In Rijswijk gebeurde dat in de twaalfde eeuw. Het Rijswijkse klei- en veengebied werd ontgonnen vanaf de strandwal die zich ongeveer vijfhonderd meter ten noorden van het plangebied bevindt. De Van Vredenburgweg ligt min of meer op de

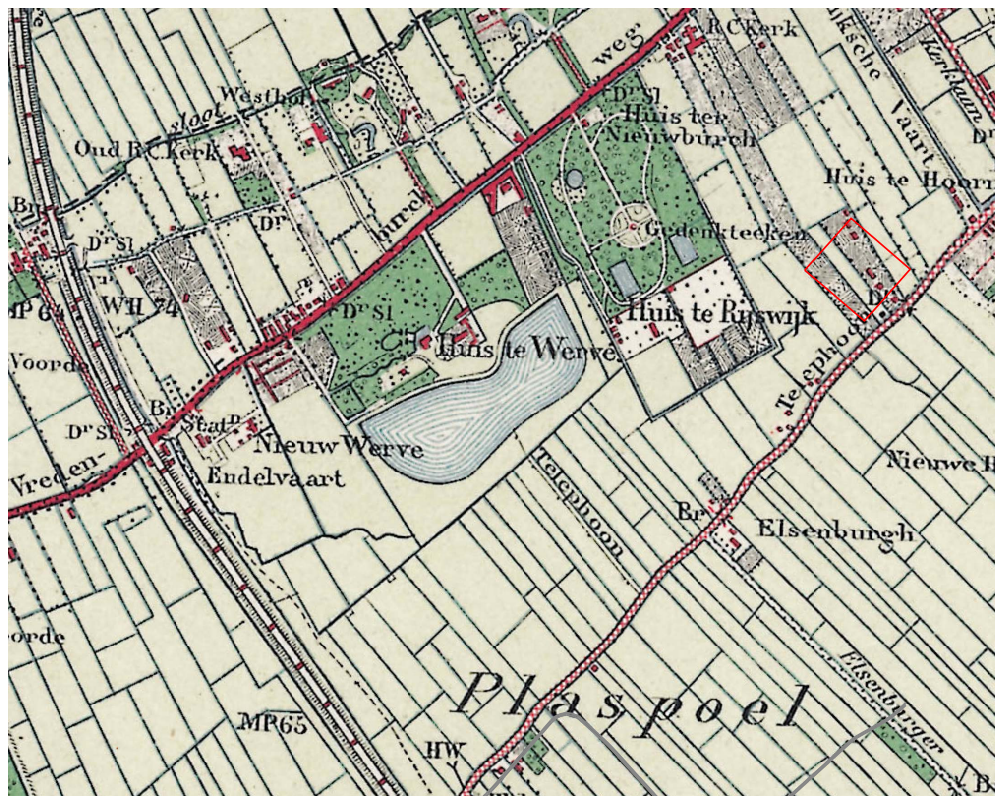
² Waarnemingsnummer

*Afbeelding 13.
Het plangebied (rood
omkaderd) op de kaart van
Kruikius uit 1712.*

lengtes van deze zandrug. De strokenverkaveling van Rijswijk, die tot ca. 1950 nog grotendeels aanwezig was, dateert in aanleg uit deze ontginningsperiode. Het plangebied ligt in de Plaspoelpolder en had tot omstreeks 1955 nog een strokenverkaveling. De oudste kaart met een goed beeld van de Plaspoelpolder is in 1712 gedrukt (afb. 13). Op deze zeer gedetailleerde kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door Jacob en Nicolaas Kruikius is de verkaveling van de Plaspoelpolder goed zichtbaar. De locatie 'Brede School' is dan in gebruik als landbouwgrond. Enkele percelen werden nadien als tuinbouwland benut. Waarschijnlijk werd er op de volle grond geteeld, al dan niet in combinatie met plat glas (afb. 14).

*Afbeelding 14.
Het plangebied (rood
omkaderd) op de
topografisch-militaire kaart
uit 1913.*

5.4. De twintigste eeuw en heden

Omstreeks 1900 nam in Rijswijk de behoefte aan woningen sterk toe. Rond dezelfde tijd werden gemeenten verplicht een uitbreidingsplan op te stellen. In Rijswijk werd zo'n uitbreidingsplan ontworpen door de architect J. Mutters. Het werd in 1906 vastgesteld door de gemeenteraad (Van Breugel 1993, 13 en 14). Als gevolg van de veranderende inzichten en behoeften volgden nieuwe uitbreidingsplannen. Vanaf 1900 werden in fasen nieuwe woonwijken rondom de oude dorpskern gebouwd. De Tweede Wereldoorlog leidde tot een tijdelijke onderbreking in de bouw, maar daarna werd al spoedig de draad weer opgepakt, zij het op een veel grotere schaal. De toenmalige woningnood leidde tot de ontwikkeling van grote uitbreidingsplannen. Rijswijk had de opdracht om niet alleen voor eigen behoefte te bouwen, maar ook voor die van de regio.

Aanvankelijk vond de bouw van de woonwijken plaats tot aan de spoorlijn Den Haag - Rotterdam. De woningbouw vond in een hoog tempo plaats en ging zo snel dat vanaf ca. 1960 ook ten westen van de spoorlijn met grootschalige woningbouw werd begonnen.

Het gebied tussen de Rembrandtkade en de spoorlijn werd vanaf ca. 1955 bebouwd. Voor die tijd was er wel verspreide bebouwing. Vooral aan de toenmalige Kleiweg, nu Sir Winston Churchilllaan, stonden vrijstaande woningen zoals die van de wooncommune Westerbro (Laarman 1987).

Voorafgaand aan de bouw van de nieuwe woonwijk was al het bestemmingsplan Te Werve Oost vastgesteld. Daarna werd het gebied bouwrijp gemaakt door het slopen van alle opstallen, het dempen van de sloten, het ophogen van het terrein en de aanleg van de wegen. Vervolgens kon worden begonnen met de bouw van de nieuwe

Afbeelding 15.

De verschillende gebouwen binnen het plangebied.

Lichtgroen - dependance

Brandweerkazerne.

Roze - basisschool 't Prisma.

Blauw - Van Zeedenhal.

Oranje - naschoolse opvang

De Boemerang.

Donkergroen - dagopvang

Carrousel.

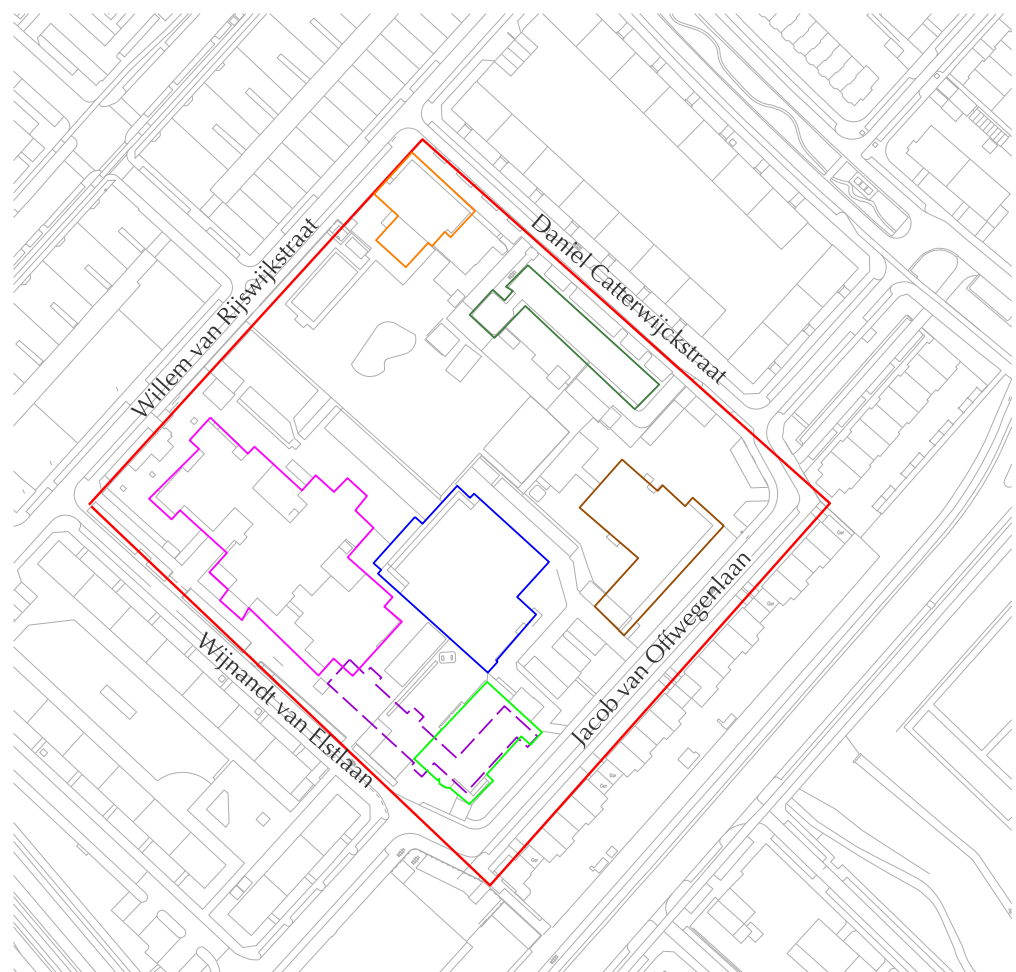
Bruin - J.H. Snijdersschool.

De paarse stippellijn geeft

de locatie van de kort na

1978 gesloopte Huis ter

Nieuburchschool aan.

woningen en scholen³. Door een gewijzigde wijkindeling en naamsveranderingen heet het gedeelte van de wijk waarin het plangebied ligt nu Rembrandtkwartier. De bebouwing bestaat vooral uit (lage) flatgebouwen. De flat aan de noordzijde van de Willem van Rijswijkstraat kreeg op de begane grond bedrijfsruimtes. Langs de zuidzijde van de Jacob van Offwegenlaan is een rij eengezinswoningen neergezet. Op de hoek van de Jacob van Offwegenlaan en de Jozef Israëlslaan werd de Snijdersschool gebouwd. Dit schoolgebouw is enkele jaren geleden gesloopt en vervangen door een rij eensgezinswoningen. Aan de andere zijde van de Jacob van Offwegenlaan, hoek Burgemeester Elsenlaan werden een brandweerkazerne en politiebureau gebouwd. Ook dit complex is inmiddels alweer gesloopt en vervangen door een nieuwe brandweerkazerne. Het nieuwe politiebureau kwam tot stand aan de Treubstraat.

In het midden van de wijk bleef een groot terrein vrij van woningen. Dit rechthoekige terrein moest ruimte gaan bieden voor de bouw van verschillende scholen die voor de nieuwe wijk nodig waren (afb 14). Het terrein werd begrensd door de Daniël Catterwijckstraat (oostzijde), de Willem van Rijswijkstraat (noordzijde), de Jacob van Offwegenlaan (zuidzijde) en de Wijnandt van Elststraat (westzijde). Lange tijd stond er slechts één schoolgebouw. Deze lagere school, de Huis ter Nieuburchschool, stond op de hoek van de Jacob van Offwegenlaan en de Wijnandt van Elststraat (afb 16). De bouw ervan startte in 1953. De school was opgetrokken uit beton en baksteen. Het gebouw had een L-vormig grondplan en telde acht leslokalen en één gymnastiekzaal. In de gunning voor de bouw wordt ook een schuilkelder vermeld. Het is niet zeker, of de kelder ook is gerealiseerd⁴. Door het afnemen van het aantal leerlingen moest de school fuseren en kwam het schoolgebouw in of kort na 1978 leeg te staan⁵. Korte tijd later vond (gedeeltelijke?) sloop plaats waarna de Brandweer de niet gesloopte vleugel langs de Jacob van Offwegenlaan benutte als dependance. Omstreeks 1983-1984 vond ook de sloop van deze opstal plaats en werd op dezelfde plek een nieuwe dependance voor de Brandweer gebouwd. Deze is nu plaatselijk bekend als Jacob van Offwegenlaan 40 (Bouwtekeningenarchief Gemeente Rijswijk). Aan de oostzijde van dit gebouw staat een transformatorgebouw

3 Gemeentearchief Delft, Archief Gemeente Rijswijk, Archief Gemeentewerken 710, inv. 34, 194 en 211

4 Gemeentearchief Delft, Archief Gemeente Rijswijk, Archief Gemeentewerken 710, inv. 757.

5 Gemeentearchief Delft, Archief Gemeente Rijswijk, Archief Gemeentewerken 710, inv. 194 en Nieuwe Leidsche Courant 30 juni 1978.

Afbeelding 16.
De Huis ter
Nieuburchschool, hoek
Wijnandt van Elststraat
(links) en Jacob van
Offwegenlaan (rechts), Ca.
1960-1965.
Foto: Beeldbank Rijswijk.

(Jacob van Offwegenlaan 40b) dat in 1965 werd gebouwd.

Verspreid in het scholenblok vond nog in de jaren '50 de bouw plaats van enkele houten schoolgebouwen. Deze hadden één bouwlaag en een ondiepe fundering. Deze houten gebouwen maakten opeenvolgend plaats voor meer degelijke en grotere gebouwen. Een houten school maakte plaats voor een nieuwe sporthal. Na enige jaren van voorbereiding werd in 1977 de eerste paal geslagen en korte tijd later zou de Van Zweedenhal worden geopend⁶.

In 1978 volgde de oprichting van een schoolgebouw aan de Wijnandt van Elststraat nadat ook daar een houten schoolgebouw met gymnastieklokaal was gesloopt⁷. Het nieuwe gebouw kreeg als adres Willem van Rijswijkstraat 15 en 17. In het gebouw werden twee basisscholen ondergebracht: de Godfried Bomansschool en het Prisma. Nadien kreeg de J.H. Snijdersschool in hetzelfde complex eveneens ruimte tot haar beschikking. Dit complex is in 2015 afgebrand. De restanten werden later dat jaar gesloopt.

In het oostelijk deel van het scholenblok en buiten de locatie waar de nieuwe locatie 'Brede School' zal worden gerealiseerd, zijn eveneens verschillende schoolgebouwen neergezet. Enkele schoolgebouwen kregen later een andere functie en/of werden vervangen door nieuwbouw. Deze panden vallen buiten de locatie waar de 'Brede School' zal worden gerealiseerd en worden verder niet beschreven.

In de zomer van 2016 was het plangebied voor de nieuwe 'Brede School' een braakliggend terrein, geheel vrij van opstallen.

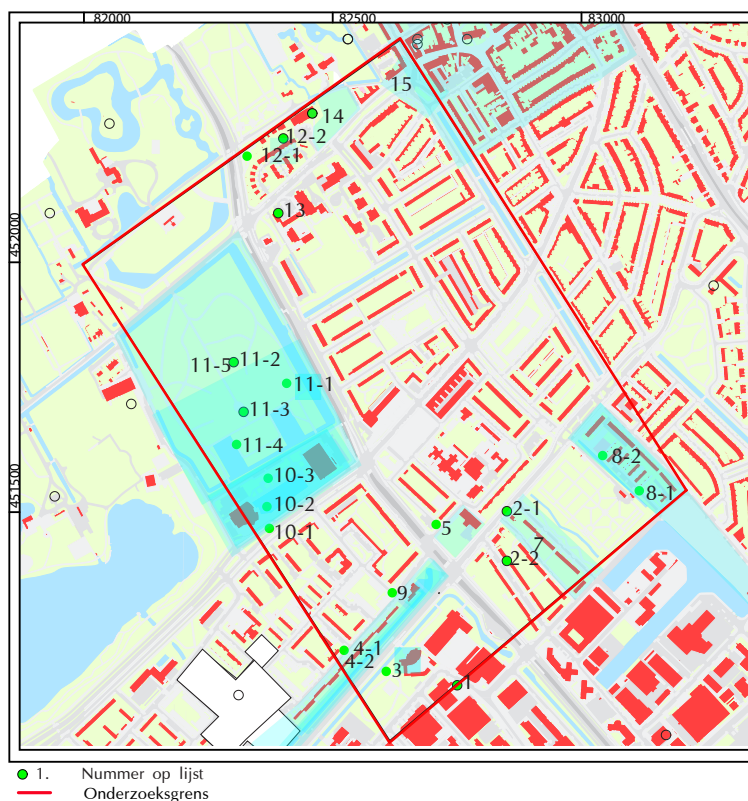
6 Delft, Archief Gemeente Rijswijk, Archief Gemeentewerken 710, inv. 665.

7 Bouwtekeningenarchief Gemeente Rijswijk.

6. Archeologische vindplaatsen

In het plangebied zijn geen archeologische vindplaatsen bekend. Dat is niet zo vreemd omdat bij eerdere grondwerkzaamheden geen archeologisch onderzoek plaatsvond. Bovendien is door ophoging van het terrein voor de bouw van de opstallen in de jaren vijftig het oude oppervlak geheel bedekt, waardoor de kans op toevalsvondsten (bijvoorbeeld oude potscherven door graafwerk voor leidingen of door molshopen) zeer gering is. Voor dit bureauonderzoek worden hierna enkele relevante vindplaatsen vermeld, met daarbij het onderzoeksmeldingsnummer of waarnemingsnummers waarin de vindplaats in Archis is geregistreerd.

Afbeelding 17.
Overzicht relevante
vindplaatsen in de omgeving
van het plangebied.

In het voorgaande hoofdstuk zijn de relevante vindplaatsen met vermelding van de archisnummers genoemd. In tabel 1 is een overzicht van alle archisnummers binnen het onderzoeksgebied opgenomen. Als onderzoeksgebied is een zone genomen van ongeveer 500 meter, gerekend vanuit het hart van het plangebied.

Niet alle archeologische onderzoeken hebben archeologische vondsten opgeleverd. Enkele locaties bleken ooit dusdanig zwaar te zijn vergraven dat er geen archeologische resten *in situ* meer zijn te verwachten. Dergelijke situaties konden worden vastgesteld bij verkennend onderzoek voorafgaand aan de zuidwestzijde van het plangebied aan de bouw van de nieuwe Brandweerkazerne op de hoek van de Burgemeester Elsenlaan en de Sir Winston Churchilllaan (omg-nr.17.303, Holthausen 2006) en bij een verkennend onderzoek op een bouwterrein aan de Sir Winston Churchilllaan 300 (voormalige J.H. Sniijdersschool) net ten zuidoosten van het plangebied omn-nr. 4005200100, Holthausen 2007).

<i>nr. op kaart</i>	<i>archisnummer(s)</i>	<i>locatie</i>	<i>coördinaten</i>	<i>aard onderzoek</i>	<i>resultaat</i>
1	24.161	De Bruyn Kopstraat nabij Treubstraat	827.50 / 451.150	Waarneming, ca. 1945-ca. 1948	Aardewerk Romeinse tijd
2	1: 24.107 2: 120.803	Havenstraat	1: 82.850 / 451.500 2: 82.850 / 451.400	Waarneming, 1951	Aardewerk Romeinse tijd
3	2.275 en 2.276	Treubstraat	82.650 / 451.200	Proefsleuf, 1994	Greppel, waarschijnlijk Romeinse tijd, kleiwinning late middeleeuwen of nieuwe tijd
4	1: 18.263 2: 21.816 (zie ook 3: 17.478)	Sir Winston Churchilllaan	1: 82.572 / 451.210 2: 82.532 / 451.184 (3: 82.163 / 450.744)	Booronderzoek, proefsleufjes, 2006-2014	Watergang en aardewerk Romeinse tijd
5	17.303	Jacob van Offwegenlaan en de Sir Winston Churchilllaan (brandweerkazerne)	82.754 / 451.460	Bureau en booronderzoek, 2006	Locatie verstoord, geen vondsten
6	4005200100	Sir Winston Churchilllaan 300	82.910 / 451.630	Bureau en booronderzoek, 2005-2006	Locatie verstoord, geen vondsten
7	60.294	Klipperstraat	82.939 / 451.428	Proefsleufjes	Geen vondsten
8	1: 7.728 2: 7.877	Havenlocatie	1: 83.166 / 451.528 2: 83.090 / 451.428	waarnemingen, bodemsanering, nauwelijks onderzoek mogelijk	Geen vondsten
9	51.652	Karel Doormanlaan	82.665 / 451.329	Bureau en archeologische begeleiding	Geen vondsten
10	1: 21.642 2: 23.197 3: 29.995	Huys ter Nieuburchlaan	1: 82.390 / 451.548 2: 82.388 / 451.550 3: 82.417 / 451.569	Bureauonderzoek, booronderzoek en proefsleuven, 2007-2008	Prehistorische vondsten in veenlaag die de flank van de strandwal bedekt

<i>nr. op kaart</i>	<i>archisnummer(s)</i>	<i>locatie</i>	<i>coördinaten</i>	<i>aard onderzoek</i>	<i>resultaat</i>
11	1: 1.472 2: 17.266 3: 32.362 4: 7.451 5: 36.673	Rijswijkse Bos	1: 82.450 / 451.750 2: 823.00 / 451.800 3: 823.20 / 451.700 4: 823.52 / 451.634 5: 82.284 / 451.778	1: watertoren 2: losse vondst 3: paleis Huys ter Nieuburch 4: Rijswijkse Bos; bureauonderzoek 5: proefsleuven-onderzoek	1: proefsleuf 2: Pingsdorfscherf, 12e eeuw 3: vermelding 4: bureauonderzoek 5: paleis Huys ter Nieuburch
12	1: 1.476 2: 21.690	Van Vredenburgweg	1: 82.400 / 452.225 2: 82.400 / 452.225	1: Booronderzoek, 1989 2: Proefsleuf, 1990	Weinig vondsten door verstoringen, nieuwe tijd
13	24.163	Van Vredenburgweg, hoek Burgemeester Elsenlaan	82.390 / 452.100	Waarneming, ca. 1965	waterput, rond 1965 gezien maar verdere gegevens over precieze locatie en ouderdom ontbreken.
14	6609	Onderwatershof	82.502 / 452.299	Booronderzoek, archeologische begeleiding, 2004	Scherf, aardewerk, romeinse tijd
15	14.371	Ruysdaelplein	82.664 / 452.354	Proefsleuf, 2005	Locatie is onderdeel van de dorpskern, vondsten nieuwe tijd

Tabel 1: Relevante vindplaatsen rond het plangebied.

7. Het booronderzoek

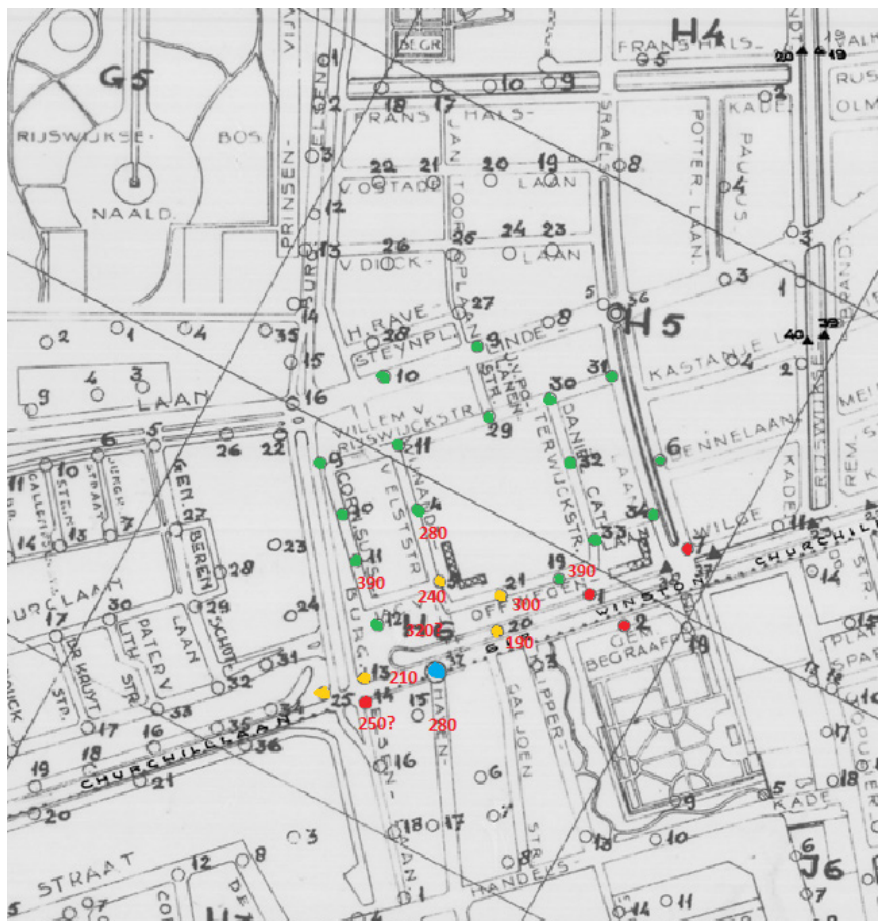
(bijdrage: Yannick Rackzynski Henk)

Rond 1955 zijn verschillende grondboringen gezet om de bodemgesteldheid te onderzoeken vanwege de bouwplannen (afb 16). Een selectie van de grondboringen is bijeen gebracht door civieltechnische medewerkers van de gemeente Rijswijk en uiteindelijk overgedragen aan het Bureau Monumentenzorg en Archeologie. Deze grondboringen zijn niet gezet met als doel het opsporen van archeologische resten. Echter, bestudering van deze boorgegevens kan informatie opleveren over de bodemgesteldheid en de mate van ophoging van de locatie 'Brede School'.

Meer specifiek voor de locatie 'Brede School' is het doel van het booronderzoek tweeledig: (a) documenteren hoe diep de in het plangebied verwachte duinafzettingen liggen, (b) zo goed mogelijk vaststellen hoe de top van deze duinafzettingen overgaat naar de erboven gelegen jongere afzettingen.

In en rond het plangebied zijn in de jaren vijftig boringen verricht, waarschijnlijk in opdracht van civieltechnici die waren belast met het bouwrijp maken van het gebied. Deze boringen zijn handmatig uitgevoerd en beschreven op lithologische hoofdcategorieën. Aan deze beschrijving zijn doorgaans geen interpretaties gekoppeld wat het interpreteren van de boorstaten soms moeilijk maakt. Wanneer bijvoorbeeld een zandpakket beschreven wordt, staat dit enkel als ‘zand’ beschreven, zonder dat duidelijk wordt of het strand-, duin-, of geulzand betreft. Ten behoeve van het onderhavige plangebied is een selectie van deze boorstaten (zie bijlage 2) ge-analyseerd teneinde de geo(morfo)logische informatie die de geologische kaart (Vos e.a. 2007) over het plangebied geeft te toetsen en indien nodig aan te vullen en op basis van deze gegevens een model op te stellen met betrekking tot de bodemopbouw in het gebied en de daaraan gekoppelde archeologische verwachtingen.

Afbeelding 18.
Positie boorpunten ca. 1955.
 Groene stippen = kleilige
 afzetting: geul- en/
 of komafzetting van het
 Cantelsysteem.
 Blauwe stippen: zandige
 afzettingen: geulafzetting van
 het Cantelsysteem.
 Gele stippen: zandige
 afzettingen: mogelijke strand
 en/of duinzand.
 Rode stippen: zandige
 afzettingen: niet
 gedifferentieerd.
 De rode cijfers geven de
 diepte van de top van het
 zand ten opzichte van het
 maaiveld (toestand 1955).

Het beeld dat uit de geselecteerde boringen naar voren komt stemt overeen met het beeld dat Vos e.a. voor het plangebied geven. De kans is echter groot dat dezelfde boringen door hun zijn gebruikt voor het opstellen van de kaart, zodat dat geen verrassing is. Het noordelijke deel van het plangebied bestaat op grond van de boringen uit komafzettingen behorende tot het Gantelsysteem met op grotere diepte zandafzettingen die worden gerekend tot de strandwal- of strandvlakte. In het zuidelijke deel van het plangebied, in de buurt van de Sir Winston Churchilllaan, verandert dit beeld. In diverse boringen zit het zand aanzienlijk dichter onder het maaiveld dan in het noordelijke deel van het plangebied, met als hoogste voorkomen circa 1,90 m - NAP (boring 20). In 1955 was de maaiveldhoogte 0,10 m + NAP. Als gevolg van ophogingen is het maaiveld nu 0,65 + NAP (AHN). Op de Geologische Kaart van Den Haag en Rijswijk staan in dit deel van het plangebied zowel lokale duintjes als een ondiepe geul gekarteerd. Op grond van de boorbeschrijvingen is het niet mogelijk om onderscheid te maken tussen geulzand en duinzand. In boring 37 is een sequentie te zien die typisch is voor geulafzettingen met gelaagde pakketten zand en klei. In de boringen daaromheen (boring 5, 13, 20, 21, 25) is een zandopduiking te zien, die zowel door de aanwezigheid van een duin onder de Gantelafzettingen als door de aanwezigheid van een geul in de Gantelafzettingen kan worden veroorzaakt. Ten tijde van dit bureauonderzoek is niet bekend of Vos e.a. over aanvullende informatie beschikten op basis waarvan zij tot de identificatie van het duin in de ondergrond zijn gekomen.

Met betrekking tot de voorgenomen ontwikkelingsplannen is het aan te raden om in het zuidwestelijke deel van het plangebied rekening te houden met een duin in de ondergrond. Mogelijk gaat het hierbij echter ook om geulafzettingen. Voor de archeologische verwachting van het plangebied heeft dit de consequentie dat in het gehele plangebied archeologische resten vanaf de Romeinse tijd kunnen worden verwacht. Voor het zuidwestelijke deel van het plangebied geldt dat hier archeologische resten vanaf het Neolithicum kunnen worden verwacht mits de zandopduiking in de boringen inderdaad de ligging van een duin aangeven. Mocht het bij deze zandafzettingen om geulafzettingen van het Gantelsysteem gaan, dan geldt hier geen kans op het aantreffen van archeologische resten vanaf het Neolithicum. Het vaststellen van de exacte lithogenetische herkomst van de zandafzettingen in het zuidwestelijke deel van het plangebied dient bij vervolgonderzoek voorrang te krijgen.

8. Archeologisch verwachtingsmodel

Op basis van de geologie en de historie van de locatie 'Brede School' kan de volgende archeologische verwachting voor het onderzoeksgebied worden geformuleerd.

Bij het bouwrijp maken van het plangebied (omstreeks 1955) werd het terrein opgehoogd. Onder de ophogingslaag ligt de oude bouwvoor waaronder weer een dikke laag klei ligt die wordt gerekend tot het Laagpakket van Walcheren. In de top van deze kleilaag zijn bewoningssporen te verwachten uit de Romeinse tijd en de late middeleeuwen. Dit kunnen resten zijn van gebouwen, greppels, waterputten, etc. Het toenmalige loopvlak zal verdwenen zijn door agrarisch grondgebruik zoals ploegen. Zo'n situatie is in deze streek bij verschillende archeologische opgravingen geconstateerd. Dieper liggende bewoningsresten zoals waterputten, greppels en in de grond geslagen palen van gebouwen zullen (naar verwachting) wel bewaard gebleven zijn.

In eerste instantie is het doel inzicht te krijgen in de archeologische waarden van het plangebied. Het gaat hierbij om de aard van de vindplaatsen, de ligging, de conserveringstoestand en het belang (is het behoudenswaardig en zo ja, is behoud mogelijk door planinpassing). Met het archeologisch onderzoek zijn vragen te beantwoorden over de historie van Rijswijk. De archeologische resten vormen immers een unieke bron van informatie.

Op basis van de bekende gegevens over de historie van de locatie 'Brede School' en de omgeving moet rekening worden gehouden met twee niveaus waar archeologische resten te verwachten zijn. In het oudste en diepste niveau (A) is bewoning uit de prehistorie mogelijk. In het jongste en hoogst gelegen niveau (B) zijn bewoningssporen van de Romeinse tijd en jonger te verwachten.

8.1. A. Niveau met resten uit de prehistorie

8.1.1. *Verwachting*

In de ondergrond ligt een landschap uit de prehistorie. Het is een strandvlakte waar verspreid gelegen duinen in voorkomen. Bij de keuze van vestigingsplaatsen waren dergelijke wat hoger gelegen plekken de meest aantrekkelijke plaatsen om te wonen. Dit oude kustlandschap ligt onder het Laagpakket van Walcheren en het Hollandveen. De duintoppen kunnen geërodeerd zijn, waardoor het Laagpakket van Walcheren direct op een duin(top) ligt. De diepte waarop bewoningssporen zijn te verwachten is ongeveer 1,90 m -NAP en dieper

8.1.2. *Maatregel*

Van de bouwplannen vormen diepgaande voorzieningen als de te graven (diepere delen van de) bouwputten, diepriolen en kelders (liftschachten) de belangrijkste bedreigingen voor de duinen.

Ter controle dienen er grondboringen te worden verricht. De boordichtheid moet voldoende zijn om de aan- of afwezigheid van duinen te kunnen vaststellen. Tijdens het booronderzoek moet gelet worden op bodemlagen met archeologische indicatoren en rekening gehouden worden met geërodeerde bodemlagen. Daardoor kunnen lagen (met indicatoren) verdwenen zijn, terwijl wel grondsporen aanwezig kunnen zijn. De boordichtheid wordt bepaald door het bevoegd gezag.

Wanneer het booronderzoek geen duinen oplevert, dan is verder onderzoek naar dit niveau niet nodig. Een onderzoek met proefsleuven is overigens een betere onderzoeksmethode. Om praktische redenen (diepte, kosten, trefkans, huidig grondgebruik) is een booronderzoek een 'next best'-oplossing.

8.2. B. Niveau met resten uit de Romeinse tijd en jonger

8.2.1. *Verwachting*

In de Romeinse tijd was de regio dicht bewoond; er was een ingericht landschap. Verspreid over het gebied lagen nederzettingen. De meeste bestonden uit één boerderij, maar er kwamen ook grotere voor. Tussen de nederzettingen was het landschap verkaveld. Iets ten zuiden van de locatie 'Brede School' lag een belangrijke weg en watergang (deze is mogelijk het Kanaal van Corbulo), die ongeveer hetzelfde tracé volgde als de Sir Winston Churchilllaan. Langs deze Romeinse weg is de trefkans op bewoningssporen zeer groot. Het is niet bekend in hoeverre de zone vanaf de weg zich uitstrekt in noordelijke richting.

Over de middeleeuwse bewoning is onvoldoende informatie beschikbaar. Over de wat jongere periode bestaan - schaarse - schriftelijke bronnen die echter geen aanwijzingen bevatten voor boerderijen of andere vormen van bebouwing. Uit de ontginningsperiode (elfde - twaalfde eeuw) zijn geen schriftelijke bronnen overgeleverd. Uit onderzoek is bekend dat van de elfde tot zeker in de vijftiende eeuw boerderijen diep in de polder stonden en later naar hoofdwegen zijn verplaatst. De bewoningsresten van de Romeinse tijd en jonger bevinden zich in de toplaag van de kleiafzettingen behorend tot het Laagpakket van Walcheren. Dit niveau ligt onder de bouwvoor en eventuele recente ophogingslaag. De diepte ten opzichte van het maaiveld is afhankelijk van de dikte van de bouwvoor en recente ophogingslagen. De kans op middeleeuwse nederzettingssporen in de bodem van de locatie 'Brede School' is middelhoog.

8.2.2. *Maatregel*

Grondwerkzaamheden bij de sloop van de bestaande bebouwing, de aanleg van bouwputten, het aanleggen van diepriolen, etc. kunnen een bedreiging vormen voor bewoningssporen uit de Romeinse tijd en jonger. De dikte van de ophogingslaag is bepalend voor de bedreiging van de archeologische resten.

De resten van de Romeinse tijd en jonger liggen direct onder de oude bouwvoor met jongere ophogingslaag. Door grondbewerking in het verleden zijn de Romeinse en middeleeuwse woonlagen in de bouwvoor opgenomen en daardoor verdwenen. Daarom is een booronderzoek ongeschikt om dergelijke woonplaatsen op te sporen; dat kan wel met behulp van proefsleuven.

Bouwtekeningen van een aantal gebouwen als de Huis ter Nieuburchschool zijn niet (meer) aanwezig in het archief van de gemeente Rijswijk. Met een booronderzoek kan worden nagegaan of na de recente verstoringen door de bouw en sloop van panden een onderzoek met proefsleuven op de locatie van de Huis ter Nieuburchschool nog zinvol is.

Op de plek van de voormalige schoolpleinen, parkeerterreinen en plantsoenen is een proefsleuvenonderzoek zeker zinvol. Ook onder een deel van de niet onderkelderde bebouwing zal - ondanks de heipalen - een proefsleuvenonderzoek tot resultaten kunnen leiden.

9. Conclusies en aanbevelingen

De locatie 'Brede School' is gelegen in een gebied met veel archeologische overblijfselen. De oudste sporen van bewoning voeren terug tot in het Neolithicum.

Een archeologisch inventariserend veldonderzoek is nodig om meer inzicht te krijgen in de archeologische waarden van het plangebied. Hoe eerder dergelijke gegevens bekend zijn, des te beter kan er in de fase van planvoorbereiding rekening worden gehouden met archeologische resten. Het overheidsbeleid is gericht op het behoud van vindplaatsen. Het verdient de voorkeur om voorafgaand aan de planvoorbereiding de archeologische informatie ter beschikking te hebben. Dit kan in latere fasen van de planvorming vertraging voorkomen als archeologische vindplaatsen alsnog in het plan moeten worden ingepast. Wanneer behoud van een (gedeelte van een) vindplaats niet mogelijk is, kan het archeologische onderzoek tijdig worden opgenomen in de planning en de begroting van de ontwikkelingswerkzaamheden.

Archeologische resten zijn te verwachten op twee diepteniveaus:

- Op een diepte van ongeveer 1,90 m -NAP en dieper ligt een landschap uit de prehistorie bestaande uit een strandvlakte met verspreid gelegen duinen. Op de duinen zijn prehistorische bewoningssporen te verwachten.
- Op geringere diepte, in de toplaag van de kleiafzettingen behorend tot het Laagpakket van Walcheren, kunnen bewoningsresten vanaf de Romeinse tijd worden verwacht. Deze laag is afgedekt door de bouwvoor en de recente ophogingslaag.

In het plangebied is daarom een aanvullend booronderzoek nodig om aanvullende gegevens te verkrijgen, gevolgd door een proefsleuvenonderzoek. Het booronderzoek is vooral gericht op het prehistorische niveau (niveau A). Door het proefsleuvenonderzoek zal uitsluitend worden verkregen of in de toplaag van het Laagpakket van Walcheren (niveau B) resten uit de Romeinse tijd en jonger aanwezig zijn.

10. Literatuurlijst

Van Breugel 1993

A. van Breugel, Het dorp voorbij. Honderd jaar stedenbouw en architectuur in Rijswijk, *Rijswijkse Historische Reeks 10*, 1993.

Gutjahr 2002

C.C.M. Gutjahr, *Het verdronken land, geërodeerd en opgevuld Laat Pleistoceen landschap van Zuid-Holland*, Archeologische Werkgroep Rijswijk, 2002.

Dorenbos 2005

Archeologisch Inventariserend Veldonderzoek De Strijp * Parc Solaire, *Rijswijkse Archeologische Rapporten*, nummer 3, april 2005.

Dorenbos, Holthausen en Koot, 2011

Ter Nieuburch, Stadhuislocatie, Inventariserend Veldonderzoek Tweede fase, *Rijswijkse Archeologische Rapporten 34*, september 2011.

Holthausen, 2006

Archeologische Bureauonderzoek & Inventariserend Veldonderzoek Brandweerkazerne, *Rijswijkse Archeologische Rapporten 11*, juli 2006.

Holthausen, 2006

Archeologische Bureauonderzoek & Inventariserend Veldonderzoek Locatie Sir Winston Churchilllaan 300 te Rijswijk, *Rijswijkse Archeologische Rapporten 9*, januari 2006.

Holthausen en Vos, 2008

Johan Braakensieklaan. Inventariserend Veldonderzoek, *Rijswijkse Archeologische Rapporten*, nummer 17, maart 2008.

Koot 2008

Hans Koot, Opgegraven! Archeologisch onderzoek in Rijswijk, *Rijswijkse Serie*, 13, 2008.

Koot, Bruning en Houkes 2008

J.M. Koot, L. Bruning en R.A. Houkes, *Ypenburg-locatie 4, Een nederzetting met grafveld uit het Midden-Neolithicum in het West-Nederlandse kustgebied*, 2008.

Laarman 1987

Julia B. Laarman, Iets over Margaretha Meijboom en Westerbro, *Kroniek, orgaan van de Historische Vereniging Rijswijk*, 1987, afl. 1, 16-20.

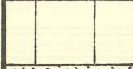
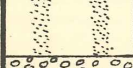
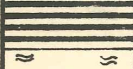
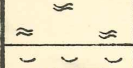
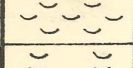
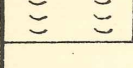
Waasdorp 2003

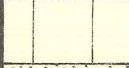
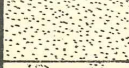
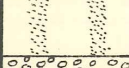
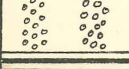
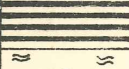
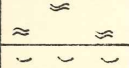
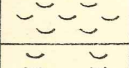
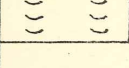
J.A. Waasdorp. III M.O. naar M.A.C. Romeinse mijlpalen en wegen (red. V.L.C. Kersing), *Haagse Oudheidkundige Publicaties*, 8, 2003.

Bijlage 1 Verklaring lithostratigrafische laageenheden

Afbeelding 19. Nieuwe terminologie		Afbeelding 20. Oude terminologie	Afbeelding 21. Beschrijving
Formatie van Naaldwijk		Westland Formatie	
	Laagpakket van Schoorl	Duinzanden	
	Laag van Den Haag	Jonge Duinen	Duinzanden aan de kust, met vaak grillig en relatief groot reliëf
	Laag van Voorburg	Oude Duinen	Duinzanden in de vorm van doorlopende strandwallen, met een relatief klein reliëf
	Laag van Ypenburg	Oude duinen	Kleine zandduinen, die geïsoleerd voorkomen op de Laag van Rijswijk/Laagpakket van Wormer
	Laagpakket van Zandvoort	Strandzanden; strandoverslag zanden/washovers	
	Laag van Rijswijk	Strandzanden	Relatief grove, vaak schelphoudende mariene zanden, die voorkomen op (en zeewaarts van) het Laagpakket van Wormer
	Laagpakket van Walcheren	Afzetting van Duinkerke	
	Laag van Poeldijk	Afzetting van Duinkerke II/III	De aan het maaiveld voorkomende Middeleeuwse en post-Middeleeuwse kleilaag; vaak een zware kalkloze klei (de 'deklaag').
	Gantel Laag	Afzetting van Duinkerke I	Mariene afzettingen (zanden en kleien) op de hoofd Hollandveenlaag, en behorende bij het Gantel getijdegeulstelsel
	Laagpakket van Wormer	Afzetting van Calais	
	Wormer afzettingen, ongedifferentieerd	Afzettingen van Calais, ongedifferentieerd	Alle mariene getijde afzettingen, zand en klei (veelal grijs) onder de hoofd Hollandveenlaag
Formatie van Nieuwkoop			
	Hollandveenpakket	Hollandveen	Hollandveen lagen, ongedifferentieerd; alle voorkomende Holocene veenlagen

Bijlage 2 Boorstaten

GEM. WERKEN v. RIJSWIJK Z-M.		GRONDBORINGEN.		NUMMER: 1745	KAART- NUMMER:	45
VERKLARING.		1	2	3	4	5
 Zwarte-grond	+2		+2	+2	+2	+2
 Klei.	+1		+1	+1	+1	+1
 Klei-houdend	DP		N.A.P.	DP	DP	DP
 Zand.	-1		-1	-1	-1	-1
 Zand-houdend	-2		-2	-2	-2	-2
 Grind.	-3		-3	-3	-3	-3
 Grind-houdend	-4		-4	-4	-4	-4
 Veen.	-5		-5	-5	-5	-5
 Veen-houdend	-6		-6	-6	-6	-6
 Schelpen	-7		-7	-7	-7	-7
 Schelpen-houdend	-8		-8	-8	-8	-8
	-9		-9	-9	-9	-9
	-10		-10	-10	-10	-10
	-11		-11	-11	-11	-11
	-12		-12	-12	-12	-12
	-13		-13	-13	-13	-13
	-14		-14	-14	-14	-14
	-15		-15	-15	-15	-15
	-16		-16	-16	-16	-16
	-17		-17	-17	-17	-17
	-18		-18	-18	-18	-18
	-19		-19	-19	-19	-19
	-20		-20	-20	-20	-20
Datum.						X
Uitgevoerd door.						
Onder leiding van.						
Opmerkingen.						

GEM. WERKEN V. RIJSWIJK Z.-H.		GRONDBORINGEN.		NUMMER: 1745	KAART- NUMMER:	46
VERKLARING.		. 1 .	. 2 .	. 3 .	. 4 .	. 5 .
	Zwarte-grond.	+2	+2	+2	+2	+2
	Klei.	+1	+1	+1	+1	+1
	Klei-houdend	D.P.	D.P.	D.P.	D.P.	D.P.
	Zand.	-1	-1	-1	-1	-1
	Zand-houdend	-2	-2	-2	-2	-2
	Grind.	-3	-3	-3	-3	-3
	Grind-houdend	-4	-4	-4	-4	-4
	Veen.	-5	-5	-5	-5	-5
	Veen-houdend	-6	-6	-6	-6	-6
	Schelpen	-7	-7	-7	-7	-7
	Schelpen-houdend.	-8	-8	-8	-8	-8
		-9	-9	-9	-9	-9
		-10	-10	-10	-10	-10
		-11	-11	-11	-11	-11
		-12	-12	-12	-12	-12
		-13	-13	-13	-13	-13
		-14	-14	-14	-14	-14
		-15	-15	-15	-15	-15
		-16	-16	-16	-16	-16
		-17	-17	-17	-17	-17
		-18	-18	-18	-18	-18
		-19	-19	-19	-19	-19
		-20	-20	-20	-20	-20
Datum.						
Uitgevoerd door.						
Onder leiding van.						
Opmerkingen.						

Colofon

Correspondentieadres:

Gemeente Rijswijk
Afdeling Stad en Samenleving
Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Postbus 5305
2280 HH Rijswijk

Tel: (070) 326 1973
Fax: (070) 326 1410
E-mail: Archeologie@rijswijk.nl

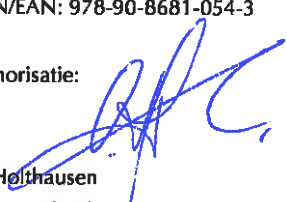
Bezoekadres:

Stadhuis Rijswijk
Bogaardplein 15
2285 DP Rijswijk

Rijswijkse Archeologische Rapporten, nummer 56, juni 2016
Titel: Nieuwbouw school 'Brede School Rembrandtkwartier'
te Rijswijk. Een archeologisch bureauonderzoek
Auteur: J.M. Koot
Afbeeldingen, tenzij anders vermeld: A. Bleeker

ISBN/EAN: 978-90-8681-054-3

Authorisatie:

O. Helthausen
senior-archeoloog

© Copyright Gemeente Rijswijk

De gemeente Rijswijk aanvaardt geen aansprakelijkheid voor
eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van resultaten van
dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.